

До спеціалізованої вченої ради К 70.705.03

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію Карпушиної Майї Григорівни
«Формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати
проблемні ситуації у професійній діяльності»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Укріплення економічних, політичних і культурних зв'язків між країнами, глобалізація інформаційних процесів і засобів масової комунікації, зростаюча роль іноземної мови у соціальній і професійній діяльності сучасного фахівця визначають вимоги до його підготовки. Сучасний фахівець, зокрема майбутній офіцер-прикордонник повинен бути всебічно розвинутою, грамотною, професійно компетентною, культурно розвинутою, духовно повноцінною, творчо мислячою особистістю, яка добре володіє рідною та іноземною мовами і здатна до міжкультурного спілкування. Тому актуальним залишається підвищення рівня практичної підготовки випускників ВНЗ, адже загальним критерієм оцінки якості освіти продовжує бути їх здатність виконувати практичну діяльність у відповідній професії. Такий підхід вимагає реорганізації процесу навчання, інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, запровадження інноваційних форм і технологій підготовки майбутніх фахівців, методів навчання та виховання, що розвивають практичні здібності, формують відповідні компетенції, вміння та навички. Серед цих підходів і технологій важливе місце відводиться проблемному навчанню, яке є особистісно орієнтованим, розвиває мислення, маневреність, пристосування і гнучкість у прийнятті рішень і діях, творчість, ініціативність; сприяє формуванню умінь вирішувати різні проблеми; розвиває самостійну діяльність; уможливорює самоосвіту; є цікавим підходом до навчання; створює позитивне ставлення до певної дисципліни, оскільки є тим засобом, який уможливорює навчання з

більшим розумінням і усвідомленням його важливості; заохочує до роботи в команді. Саме вирішенню певних аспектів цієї проблеми – формуванню у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності і присвячена дисертація М.Г. Карпушиної.

У низці наукових праць, присвячених окресленій проблемі, певною мірою досліджено суть технології проблемного навчання, умови його забезпечення, основні форми та особливості методології проблемного навчання, проблемні ситуації та шляхи їх створення на заняттях, проблемне навчання та психологія мислення тощо. Однак зазначені наукові дослідження мають загальний і науково-теоретичний характер і не враховують особливостей практичної професійної діяльності та напрямів становлення майбутніх фахівців різних сфер діяльності, зокрема майбутніх офіцерів-прикордонників. Необхідно зазначити, що в педагогічній науці така цілісна науково-дослідницька проблема, як формування вмінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності офіцерів-прикордонників ще не була достатньо актуалізована та практично вирішена. Невирішеність цієї проблеми пояснюється і відсутністю в педагогічній науці положень про модель формування у курсантів умінь розв'язувати проблемні ситуації у майбутній професійній діяльності та обґрунтування педагогічних умов для цього; існуванням суперечностей між сучасними вимогами до професійної діяльності з охорони державного кордону та недостатньо науково обґрунтованими підходами до забезпечення цих вимог на практиці; поширеною практикою використання репродуктивного стилю навчальної діяльності курсантів і необхідністю застосування методів проблемного навчання для формування в них умінь розв'язувати проблемні ситуації.

З огляду на це актуальність дисертації М.Г. Карпушиної не викликає ніякого сумніву, оскільки процес формування в майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності спрямований як на розвиток творчої особистості курсанта, так і на потреби професійної освіти.

Дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького в межах науково-дослідних робіт «Проблемна технологія у системі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності (шифр № 209-2114 I) та «Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до розв'язання проблемних ситуацій» (шифр № 209-2115 I) і спрямоване на вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців.

2. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна рецензованої праці – виявлення, обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації; формування в майбутніх фахівців позитивної мотивації до спільної модальності пошуку на заняттях; системне застосування в освітньому процесі вищого навчального військового закладу форм і методів проблемного та інтерактивного навчання; оновлення змісту навчальних дисциплін відповідно до потреб оперативно-службової діяльності; впровадження педагогічного менеджменту навчально-пізнавальної діяльності курсантів; розробка структурно-процесуальної моделі формування в майбутніх фахівців умінь розв'язувати проблемні ситуації; подальший розвиток методики формування умінь розв'язувати проблемні ситуації у процесі вивчення гуманітарних і фахових дисциплін, зокрема іноземної мови (англійської) є очевидною і впливає з поставленої мети – обґрунтувати педагогічні умови та розробити теоретичну модель формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності.

Дисертаційна праця М.Г. Карпушиної містить нові наукові положення. Автором вперше на основі розроблених теоретико-методичних засад обґрунтовано педагогічні умови формування у курсантів умінь розв'язувати проблемні ситуації, до яких вона відносить розвиток мотивації курсантів до спільної модальності пошуку на заняттях, системне застосування в

освітньому процесі форм і методів проблемного та інтерактивного навчання, оновлення змісту навчальних дисциплін відповідно до потреб майбутньої практичної діяльності, упровадження педагогічного менеджменту навчально-пізнавальної діяльності курсантів; створено, обґрунтовано та впроваджено в навчальний процес структурно-процесуальну модель формування у курсантів умінь розв'язувати проблемні ситуації в їхній майбутній професійній діяльності, яка представлена взаємопов'язаним і взаємообумовленим комплексом, що об'єднує п'ять блоків: цільовий, функціональний, організаційний, змістовий і діагностичний. Розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування в майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації в професійній діяльності.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації М.Г. Карпушиної дає підстави стверджувати, що праця має чітку структуру, логічність викладу, якісне оформлення наукового апарату праці.

Новизна та вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами теоретичного та практичного дослідження. Найсуттєвіші наукові та практичні результати дисертаційної праці викладено у загальних висновках та висвітлено в опублікованих працях. Висновки та рекомендації ґрунтуються на застосуванні сучасних методів дослідження (аналіз, синтез, порівняння та зіставлення, моделювання, тестування, анкетування, спостереження, діагностування, педагогічний експеримент, математичної статистики, графічні).

Автор чітко окреслює етапи проведення педагогічного експерименту: констатувальний та формувальний, у ході проведення якого отримані достовірні дані, що підтверджують висунуті припущення.

апарату для з'ясування рівнів сформованості цих умінь, визначенні критеріїв оцінювання сформованості вмінь, до яких відносяться мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-цільовий та емоційно-вольовий. Підкреслюється, що ефективність функціонування моделі формування умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності залежить від педагогічних умов та єдності змісту, форм і методів, спрямованих на формування в майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності.

У третьому розділі *«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності»* експериментально перевірено педагогічні умови та модель формування у майбутніх офіцерів-прикордонників цих умінь.

Грунтовний обсяг прорецензованої роботи засвідчують 13 додатків А–Р, які містять витяг з робочої програми навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням», аналіз трактування змісту поняття «проблемне навчання», «Сократівські запитання», загальні ознаки оцінювання проблеми за критеріями, класифікацію та способи створення проблемних ситуацій та алгоритм їх розв'язання, зразки проблемних ситуацій та органайзерів інформації, тестові завдання тощо.

Дисертаційна праця М.Г. Карпушиної за своїм змістом і формою є завершеним дослідженням.

5. Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Теоретичні положення, експериментальні дані, висновки можуть використовуватися науково-педагогічними працівниками вищих навчальних військових закладів при підготовці та проведенні навчальних занять, науково-методичних семінарів; для створення навчальних посібників з окресленої проблеми; на курсах перепідготовки та підвищення кваліфікації

офіцерських кадрів; модернізації навчального процесу у вищих навчальних військових закладах тощо.

6. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно викладені в друкованих працях. Основні положення дисертаційної праці відображено у 21 публікації, з них 2 навчальні посібники (1 – з грифом МОН, у співавторстві), 10 наукових статей (1 – у співавторстві) – у фахових виданнях України та іноземних держав, 9 публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

Матеріали дослідження М.Г. Карпушиної доповідалися та обговорювалися під час роботи численних науково-практичних конференцій різних рівнів.

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

7. Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Автореферат дисертації за структурою та змістом відповідає встановленим вимогам МОН України. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

8. Дискусійні положення та зауваження

У цілому, підкреслюючи фундаментальність та аналітичний характер дисертаційного дослідження, а також відзначаючи наукову зрілість М.Г. Карпушиної, дозволимо висловити деякі побажання та зауваження:

1. Зосереджуючись на перевірці педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності в процесі вивчення декількох дисциплін (с. 88), таких як «Здійснення прикордонного контролю», «Педагогіка», «Психологія»,

«Іноземна мова» (с. 111), автор проте не зупиняється на аналізі цього процесу щодо інших дисциплін, окрім іноземної мови, декларуючи, що в основному вона опиралася на дисципліну «Іноземна мова», зокрема англійська (с. 111). Бажано було б зупинитися детальніше на формування низки компетенцій, як загальних, так і особливо комунікативних мовленнєвих компетенцій, які розвиваються під час навчання іноземної мови за професійним спрямуванням, а також на формуванні компетенцій під час вивчення тих інших дисциплін, які можуть різнитися. Хоча автор кілька разів підкреслює міждисциплінарний характер такої навчальної дисципліни, як «Іноземна мова».

2. Видається доцільним доповнити визначені педагогічні умови (розвиток мотивації курсантів до спільної модальності пошуку на заняттях, системне застосування в освітньому процесі форм і методів проблемного та інтерактивного навчання, оновлення змісту навчальних дисциплін відповідно до потреб майбутньої практичної діяльності, упровадження педагогічного менеджменту навчально-пізнавальної діяльності курсантів) процесуальним компонентом: наявність спеціально розробленого для курсантів методичного забезпечення (тематичний план, навчальні програми, підручники, навчальні посібники та методичні рекомендації тощо); забезпечення реалізації формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності.

3. Доцільно було б пояснити, на якій підставі визначені критерії сформованості вмінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності, які комплексно відображають сформованість таких компонентів (компонентів чого?). як гностичний, проектувальний, конструктивний тощо (с. 84).

4. Висновки, зроблені в дисертаційній праці, ґрунтуються на всебічному аналізі результатів формувального експерименту. Зміст дисертаційної праці свідчить, що експеримент сплановано вдало, а його результати переконливі. Поряд із цим, звертає на себе увагу захоплення

автором дослідження кількісними показниками при занадто обмеженому їх якісному аналізі. Аналізуючи формувальний етап педагогічного експерименту автору варто було б показати не лише позитивні результати експериментальної роботи, але й проілюструвати ті труднощі, які вимагали її коригування, введення новацій.

5. Заслужують на пояснення думки автора: що неможливо примусити студентів свідомо ставитися до навчання (с. 42); що проблемна ситуація виникає, коли висловлене студентом припущення щодо розв'язання завдання виявляється помилковим (с. 46) (чи це завжди так?); чому не виникає емоція здивування, що є індикатором пізнавальної потреби, коли учні стикаються із надто складним і абсолютно новим для них, або надто легким і відомим завданням (с. 47), у такому разі вимагає пояснення, що слугує критерієм складності чи легкості завдань; твердження про наявність гіпотези дослідження, яка, проте, не викладена ні в тексті дисертації, ні в авторефераті, але на с. 164 автор говорить про результати дослідно-експериментальної роботи, яка підтвердила гіпотезу дослідження.

6. Звертає на себе увагу насиченість дисертаційної праці загальновідомими визначеннями та характеристиками методів, форм організації та засобів навчання, що наводяться в будь-якому підручнику з педагогіки, психології чи навчально-методичному посібнику.

Проте висловлені думки не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження. Є всі підстави стверджувати, що кандидатська дисертація М.Г. Карпушиної – завершена, самостійно виконана наукова праця, що має теоретичне і прикладне значення.

9. Висновок

Дисертаційна праця на тему «Формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності» виконана вперше і розв'язує наукове завдання з удосконалення підготовки офіцерів-прикордонників у контексті теорії і методики професійної освіти.

